

Zbornik Dana Cvita Fiskovića IX.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Zbornik Dana Cvita Fiskovića

Recenzenti

Ivana Mance Cipek
Ivana Čapeta Rakić

Uredništvo

Ivan Alduk
Laris Borić
Jasenka Gudelj
Predrag Marković
Ana Marinković
Ana Munk

Fotografija na naslovnici:

Đuro Janeković, *Fotografkinja – Sokolski slet*, 1934., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

ŽENE U/O UMJETNOSTI

Zbornik radova znanstvenog skupa
„Dani Cvita Fiskovića“
održanog 2021. godine

Urednice

Jasenka Gudelj
Ana Marinković

 FF press

Zagreb, 2023.

U ovoj knjizi objavljuju se radovi proizašli iz izlaganja na znanstvenom skupu

XVII. Dani Cvita Fiskovića: Žene u/o umjetnosti,
održanom od 28. do 30. rujna 2021. u Imotskome

Sadržaj

Jasenka Gudelj
Predgovor

Meri Kunčić
Oporučna darivanja žena dalmatinskih komuna namijenjena oltarima u crkvama i hospitalima u razvijenoj i kasnoj srednjem vijeku

Testamentary Donations by Dalmatian Women for Altars in Churches and Hospices in the High and Late Middle Ages

Ana Marinković
Mulieres, quando accedunt, in aliis morantur. Ženska mjesta u crkvenom prostoru prema dubrovačkim izvorima 15. i 16. stoljeća

Mulieres, quando accedunt, in aliis morantur. Female Spaces in Church according to the 15th-Century Sources from Dubrovnik

Barbara Kristina Murovec
Visual Representation of the Young Widow-Mother in the Early Modern Times: The Castle of Slovenska Bistrica and the Patronage of Maria Juliana Countess Vetter von der Lilie
Vizualno predstavljanje mlade udovice-majke u ranome novom vijeku: dvorac Slovenska Bistrica i naručiteljsko djelovanje Marije Juliane grofice Vetter von der Lilie

Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak
Žene u plemićkim zbirnkama istočne Hrvatske – od slikarica do mecena i kolekcionarki
Women in Aristocratic Collections of Eastern Croatia – from Painters to Patrons and Collectors

Sanja Žaja Vrbica
Tihi glasovi: dubrovačke slikarice u drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća
Quiet Voices: Dubrovnik Female Painters in the Second Half of the 19th Century and the First Half of the 20th Century

Ivana Rončević Elezović
Slike barunice Vere Nikolić Podrinske u fondusu Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti u Zagrebu
Paintings by Baroness Vera Nikolić Podrinska in the Holdings of the National Museum of Modern Art in Zagreb

Sabina Kaštelančić
Ruža Klein Meštrović kao izlagačica i organizatorica izložbi od 1911. do 1930. godine
Ruža Klein Meštrović as Exhibiting Artist and Organiser of Exhibitions from 1911 to 1930

Ana Šeparović
„Žena sigurno nema velike snage za ogromne kreativne koncepcije”: Ljubo Babić, umjetnice i kanon
„It is evident that woman lacks the capacity to conceptualise and execute creative ideas on a grand scale.“ Ljubo Babić, *Female Artists and Canon*
*Ljubo Babić: *Žena u likovnoj umjetnosti* (Obzor, 1928.)

Dragan Čihorić
Fani Politeo Vučković u *Ženi danas*
Fani Politeo Vučković in Žena danas (Woman today) Magazine

Ana Rakić
Ženska simbolika u grafici Ankice Oprešnik
Female symbolism in Ankica Oprešnik's Prints

Lovorka Magaš Bilandžić
Žene iza kamere – školovanje, djelovanje i doprinos profesionalnih fotografinja, fotoamaterki i fotoreporterki u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova
Women Behind the Camera – Education, Activities, and Contributions of Professional Female Photographers, Photo Amateurs, and Photojournalists in Croatia Between the Two World Wars

Sandra Križić Roban
Aktivnosti žena u sklopu fotoklubova i njihova recepcija u tisku – prilog poznavanju ženske fotografije u Hrvatskoj između 1950-ih i 1970-ih
Women's activities in Photo Clubs and their Reception in the Press – a Contribution to the Knowledge of Women's Photography in Croatia between the 1950s and 1970s

Katarina Nina Simončić
Začetnica modne kritike u Hrvatskoj – Magda Weltrusky
Founder of Fashion Criticism in Croatia – Magda Weltrusky

Karla Papeš
Povjesničarka umjetnosti Ana Deanović i njezin doprinos povijesti fortifikacijske arhitekture i fortifikacijskoga nazivlja
Art Historian Ana Deanović and her Contribution to the History of Fortification Architecture and Fortification Terminology

Jasenka Gudelj
Žena u arhitekturi Sena Sekulić-Gvozdanović: ženska povijest i teorija arhitekture u kontekstu hrvatskoga historiografskog narativa
Woman in Architecture by Sena Sekulić-Gvozdanović: Women's History and Theory of Architecture in the Context of Croatian Historiographic Narrative

17. Program XVII. Dana Cvita Fiskovića
(Imotski, 28. – 30. listopada 2021.)

ŽENA U/O UMJETNOSTI
XVII. Dani Cvita Fiskovića
ZNANSTVENI SKUP, 28. - 30. listopada 2021.,
Grad Imotski

Predgovor

U Zborniku *Žena u/o umjetnosti* okupljeni su radovi koji se temelje na izlaganjima sa znanstvenog skupa Dani Cvita Fiskovića održanog od 28. do 30. listopada 2021. u Imotskom. Organizirali su ga Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske. Izvorno predviđen za početak listopada 2020., skup je održan godinu poslije zbog pandemije koronavirusa, a zbog tih je razloga odgođeno i deveto izdanje posvećeno uspomeni na Cvitu Fiskovića. Odgoda skupa i izlaska zbornika, sada ponuđenog u digitalnom i u tiskanom obliku, nije naškodila svježini ovdje okupljenih radova. Upravo suprotno, oni jasno pokazuju dugoročnu relevantnost istraživanja ženskih iskustava vezanih za umjetnost i arhitekturu u jugoistočnoj Europi, i to u široko postavljenom vremenskom rasponu od srednjovjekovlja do suvremenosti.

Tijekom povijesti žene su na različite načine aktivno sudjelovale u stvaranju, čuvanju i vrednovanju djela likovnih i drugih umjetnosti te arhitekture, i to kao autorice, naručiteljice, kolekcionarke, kustosice, restauratorice i konzervatorice, povjesničarke i teoretičarke. Nadalje, specifično su za njih stvarani prostori i zdanja, likovna, književna i glazbena djela. S obzirom da je, uz iznimku nekoliko pionirskih studija, takva aktivna uloga žene često ostajala neprepoznata ili je pak bila namjerno marginalizirana u znanstvenom istraživanju područja jugoistočne Europe, ovaj je zbornik, pored toga što nudi uvid u stanje istraživanja u trećem desetljeću 21. stoljeća, svakako tek poticaj za razmatranje novih pristupa i priloga temi.

Feministička propitivanja povijesnoumjetničkih kanona prisutna su više od pola stoljeća, napose u anglosaksonskoj povijesti umjetnosti, a hrvatski prijevod najvažnijih metodskih tekstova pojavio se prije više od dva desetljeća (*Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti*, ur. Ljiljana Kolečnik, Zagreb, 2000.). Rasprave o temeljnim pojmovima feminističkih pristupa povijesti umjetnosti time nikako nisu iscrpljene, a prijepori i dalje postoje: pridonose li ta istraživanja postojećoj disciplini povijesti umjetnosti dopunjujući je ili podrazumijevaju njezino ukupno prevrednovanje; bave li se primarno opusima i djelovanjem žena ili s feminističkih pozicija sagledavaju i druge umjetničke fenomene; u kojoj mjeri uzimaju u obzir i pozicije drugih rodni identiteta, itd. Pluralizam pristupa odlikuje i radove okupljene u ovome zborniku, koji se primarno bave ženama kao aktivnim subjektom umjetničkog stvaralaštva, ali i recepcijom njihova stvaralaštva, odnosno kritikom ženske inicijative u umjetnosti.

Sudjelovanje umjetnica i arhitektica 19. i 20. stoljeća u likovnom i javnom životu Hrvatske kao dijela Austro-Ugarske Monarhije i obaju Jugoslavija, bilo ono eksplicitno angažirano u feminističkome smislu ili ne, već desetljećima je predmet znanstvenog istraživanja, i to u području više disciplina, kao što je vidljivo iz kritičkih pregleda Ljiljane Kolečnik, Jasenke Kodrnja, Leonide Kovač, Iskre Iveljić, Ivane Mance, Ane Šeparović, Darije Alujević, Ljerke Dulibić, Ive Radmile Janković, Lidije Butković, Tamare Bjažić Klarin, Anne Kats, Lee Horvat i drugih autorica i autora, te zaista mnogobrojnih studija pojedinačnih opusa i pojava. Društvena konsolidacija umjetnica i praksa zajedničkog nastupanja na izložbama fenomen je koji se bilježi osobito od 20. stoljeća: dovoljno je podsjetiti na aktivnosti zagrebačkog međuratnog Kluba likovnih umjetnica, ali i na niz poslijeratnih izložbi u povodu Međunarodnog dana žena. Noviji presjek tog i drugih relevantnih aspekata rada umjetnica vezanih za glavni grad Hrvatske donijela je izložba *Zagreb, grad umjetnica* u Umjetničkom paviljonu 2020. godine, popraćena katalogom koji se dotaknuo i događaja na likovnoj sceni posljednjih desetljeća. Suvremena likovna zbivanja u cijeloj jugoistočnoj Europi u stalnome su previranju, a s njima i njihova ženska dionica, koja posljednjih godina pokazuje izrazitu vitalnost i inkluzivnost, između ostaloga zahvaljujući i jačanju civilnog društva, ponajprije djelovanju centara za ženske studije i srodnih organizacija, ali i uslijed brojnosti kulturnih, izlagačkih i medijskih projekata općenito.

Nedostatak vijesti o umjetnicama ranijih povijesnih razdoblja uvjetovao je drukčiji kut pod kojim je sagledavano sudjelovanje žena u likovnom stvaralaštvu, arhitekturi i *gradogradnjina* području hrvatskih povijesnih zemalja i u široj regiji. Istraživanja Nevenke Bezić Božanić i Nade Grujić o funkcioniranju srednjovjekovne i ranonovovjekovne kuće kao ženskog prostora treba istaknuti kao neka od prvih na tu temu. Mnogobrojne su zatim studije istaknutih naručiteljica i pokroviteljica starog (npr. Melia Anniana, Sergia Postuma) i srednjeg vijeka (npr. Elizabeta Kotromanić), zatim ženskih samostanskih sklopova i s njima povezanih umjetničkih djela, te ikonografije svetica iako se aspekt rodni odnosa i ženskih iskustava, mahom pojavljuje u pozadini, kao sekundarno ili čak tercijarno istraživačko pitanje.

Konačno, historizacija profesionalnog sudjelovanja žena u povijesti umjetnosti i arhitekture i likovnoj kritici u Hrvatskoj i široj regiji trenutačno je još na razini pojedinačnih studija slučaja istaknutih autorica, i to u okviru općeg narativa: na primjer, posljednjih je godina Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske u sklopu programa Hrvatski povjesničari umjetnosti organiziralo skupove o Lelji Dobronić (2017.) i Olgi Maruševski (2018.), a održana je i konferencija posvećena Seni Sekulić-Gvozdanović u organizaciji Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Instituta za povijest umjetnosti (2016.), te su u izdanju posljednje spomenute institucije sabrane i kritike Antoanete Pasinović (ur. Sandra Križić Roban, 2001.). No mnoga pitanja o školovanju i djelovanju profesorica, kustosica, kritičarki, restauratorica, konzervatorica i drugih povjesničarki likovnih umjetnosti i arhitekture i dalje su otvorena, posebice iz perspektive ženskih i rodni studija.

Gotovo se svi opisani aspekti problematiziraju u petnaest radova koji su okupljeni u zborniku *Žene u/o umjetnosti*, zrcaleći složenost teme i na metodološkoj i na sadržajnoj razini. Unatoč načelnom nedostatku povijesnih dokumenata za povijest žena i njihova stvaralaštva, odnosno drugih vidova djelovanja, posebice u ranijim razdobljima, Meri Kunčić je u obilju komunalnih notarskih spisa pronašla velik broj relevantnih podataka o legatima žena koji utanačuju narudžbe djela likovnih i primijenjenih umjetnosti za oltare i hospitale dalmatinskih komuna razvijenog i kasnoga srednjeg vijeka. Ana Marinković zatim se na kreativan način probila kroz šumu i šum dubrovačkih izvora te razlučila dijelove crkvenih i njima pridruženih javnih prostora 15. i 16. stoljeća namijenjenih ženama, čiji je izgled uvjetovan rodni i klasni postavkama tadašnjeg društva. Istraživanja naručiteljske aktivnosti istaknutih žena 16. i 17. stoljeća problematizira na metodološkoj razini Barbara Murovec, da bi se zatim usredotočila na studiju slučaja narudžbi udovice kontese Vetter za dvorac Slovenska Bistrica, razlučujući ikonografiju i podrijetlo kompozicije portala i fresaka koje slave svoju naručiteljicu ističući upravo neka specifično ženska iskustva.

Sljedeća skupina radova pomiče središte pozornosti s naručiteljica i korisnica prema autoricama: rad Jasmine Najcer Sabljak i Silvije Lučevnjak donosi pregled portreta plemkinja kasnoga novog vijeka, ali i predstavlja različite vidove aktivnog sudjelovanja žena u likovnom životu Slavonije 19. i ranog 20. stoljeća, upućujući na autorice i na kolekcionarke u plemićkim krugovima. Dubrovačkim se slikaricama iz građanskog kruga kasnog 19. i prve polovice 20. stoljeća pozabavila Sanja Žaja-Vrbica, ističući i njihovo pokroviteljsko djelovanje. Odabrani primjeri iz opusa zagrebačke slikarice-plemkinje Vere Nikolić Podrinske iz fundusa Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti nastali od 1917. sve do 1960. godine analiziraju se pak u radu Ivane Rončević Elezović, upućujući na mrežu osobni odnosa te društvenu osjetljivost i likovnu prijemčivost umjetnice. Umjetničke i organizatorske sposobnosti Ruže Meštrović u sjeni Ivana Meštrovića analiziraju se u radu Sabine Kaštelančić. Umjetničkom produkcijom poraća bavi se rad Ane Rakić, u kojem autorica analizira grafiku Ankice Oprešnik, ispitujući ikonografska rješenja i formalne domete te jugoslovenske predstavnice na venecijanskom Biennalu 1954. godine. Novi mediji poput fotografije privukli su i profesionalke i amatere, čiji je doprinos umnogome odredio hrvatsku likovnu scenu 20. stoljeća, kako proizlazi iz analiza Lovorke Magaš-Bilandžić za vrijeme između dva svjetska rata i Sandre Križić Roban za period od pedesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Na autorsko bavljenje likovnošću žena reagiralo se različito. Mizoginu reakciju na žensko stvaralaštvo okupljeno oko Kluba likovnih umjetnica kritičara (i praktičara) velike specifične težine, napose u hrvatskim okvirima, Ljube Babića, ispitala je Ana Šeparović, što pak u kontekstu ovog zbornika antitezu dobiva u člancima Fani Politeo objavljenima u časopisu *Žena danas*, koje je analizirao kroz prizmu političkih obzora autorice Dragan Čihorić. Posljednja tri priloga odnose se pak na povjesničarke umjetnosti i arhitekture u trima različitim sferama djelovanja. Modnu kritiku, i to temeljenu na metodama povijesnoumjetničke analize, u Hrvatskoj je šezdesetih godina 20. stoljeća inicirala Magda Weltrusky, kako proizlazi iz istraživanja Katarine Nine Simončić. Stručnu terminologiju povijesne vojne arhitekture na hrvatskome jeziku usustavila je pak povjesničarka umjetnosti Ana Deanović, što se jasno utvrđuje u tekstu Karle Papeš. Konačno, historiografski iznimno važnu knjigu Sene Sekulić-Gvozdanović o bavljenju žena arhitekturom tijekom povijesti razlaže se u tekstu Jasenke Gudelj, utvrđujući njezina izvorišta, kontekst i nasljeđe.

Radovi okupljeni u ovome zborniku dopunjuju postojeću sliku žena u umjetnosti te povijesti umjetnosti i arhitekture, uz otvaranje niza novih pitanja i mogućih istraživačkih putanja. Time su ispunjeni početni ciljevi

skupa, koji je unatoč otežavajućim okolnostima u kojima je održan, bio izrazito uspješan, s plodonosnim raspravama i velikim entuzijazmom svih sudionica i sudionika. Velik udio u uspjehu skupa imalo je i mjesto održavanja, grad Imotski, čijim institucijama zahvaljujemo na svesrdnoj pomoći, kao i pročelniku Konzervatorskoga odjela u tome gradu Ivanu Alduku, koji je uložio nemali organizacijski napor kako bi *Žene u/o umjetnosti* dobile svoje mjesto, okvir i značenje.

Jasenska Gudelj